

Круківський В.І.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

Турчанінова В.Є.

старший викладач

кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЕРЕНЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОГО КОНЦЕПТУ (на матеріалі французької мови)

Анотація. У статті розглядаються різні теорії референції, зокрема теорія датського юриста А. Росса, який стверджував, що юридичні концепти не мають екстра-лінгвістичного референта. Не дивлячись на таку думку, дослідження аналізує можливості застосування референційного підходу до визначення значення юридичного концепту, оскільки, ураховуючи комунікативно-прагматичні особливості юридичного концепту (юридичний ефект і розпливчастість), такий підхід є переважальним, тому що за допомогою теорії референції розкривається логіко-предметний зміст концепту, внутрішня структура його референта, який має символічний, знаковий характер. Було встановлено, що референтом юридичного концепту є юридична ситуація.

Ключові слова: референція, референт, юридичний концепт, юридична ситуація, об'єктивна дійсність.

Abstract. The article deals with various theories of reference in particular theory of Danish lawyer A. Ross that claimed that legal concepts do not have extra-linguistic referent. In spite of this thought the research analyzes possibilities of use of referential approach to the definition of the meaning in legal concept as considering communicative and pragmatic concept (legal effect and prevarication), this approach prevails because the theory of reference reveals logic and subject content of the concept, internal structure of its referent that has a symbolic, sign-orientated nature. We established that the referent of legal concept was a legal situation.

Key words: reference, referent, legal concept, legal situation, objective reality.

Постановка проблеми. Питання дослідження значення мовних одиниць завжди **актуальне**, оскільки як вважає Б. Уорф: «лінгвістика — це в основному пошуки значення» [1, с. 43]. Особливо цікавим є питання визначення значення юридичного концепту, яке тісно пов'язане з проблемою мовного знака, тому що «знак — це двостороння сутність і одна з його сторін представлена саме значенням» [2, с. 45]. Як визначити значення юридичного концепту? На перший погляд — це методологічне питання обрання із існуючих підходів до значення. Значення як сукупність семантичних ознак, як прототип, як «родинна» схожість чи значення як референція? Ми висуваємо гіпотезу, що референційний підхід найбільше відповідає визначенню значення юридичного концепту як його побудова в мові й мовленні. **Актуальність** даного дослідження обумовлюється необхідністю глибшого вивчення природи юридичних концептів, які є інструментами пізнання дійсності, порушення питання про автономію юридичного дискурсу стосовно інших дискурсів. **Об'єкт** даного дослідження — юридичний концепт, **предмет** — референційний підхід до його значення, **мета** —

вивчення комунікативно-прагматичних особливостей референційного підходу до юридичних концептів. **Завдання:** розглянути різні концепції теорії референції, обґрунтувати переваги й недоліки референційного підходу до значення юридичного концепту та визначити, зрештою, що є його референтом. **Матеріал дослідження** — тексти Цивільного кодексу Франції. При цьому ми виходимо з положення, що концепт і термін невід’ємні при аналізі, хоча вони не тотожні. Концепт — це ментальна операція [3; 4], термін — лінгвістична, хоча у вітчизняній лінгвістичній і юридичній літературі, частіше вживається термін «поняття», а не концепт, але намітилася вже тенденція до їх розмежування. Основні характеристики юридичних концептів: юридичний ефект і розпливчастість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільше уваги приділяється теорії референції в логічній семантиці (Н. Арутюнова, Р. Карнап, Ж. Кляйбер, О. Кубрякова, О. Падучева, Х. Патнем, Ю. Степанов та ін.). Згідно з цією теорією, імена представляють сутності, дієслова — процеси, прикметники — властивості, що відповідає поділу на терміни-речі і терміни-предикати або ознакові слова, які характеризуються як одиниці, що не мають референта [5, с. 74].

Результати дослідження. Отже, питання значення і логіко-предметного змісту юридичного концепту тісно пов’язане з поняттям референції (теорією номінації, позначення), тобто з відношенням мовних знаків — як окремих слів, так і висловлень — до позамовної дійсності [4, с. 3]. З цього погляду слово є референтом, тобто представником класу речей, що демонструє, скажімо, дефініція *каравану*: «*Est considéré comme caravane le véhicule qui...*». Це дозволяє вивчати кожне слово через безпосередній контакт із предметом, до якого воно відсилає, що робить поняття референції центральним у процесі пізнання. Ж. Хеймен та Р. Ленекер категоричні у своєму висновку, що лінгвістика просто не може не бути енциклопедичною [6; 7]. Проте слід погодитися і з думкою, що референція і значення — явища різні. Так, А. Вежбицька вважає, що семантика не повинна торкатися наукового світу, а обмежуватися лише міркуваннями про наївну картину світу [7]. Починаючи з Ф. де Соссюра з його теорією знака, в лінгвістиці спостерігається тенденція усувати референцію з тематики лінгвістичних досліджень, зважаючи на такий його підхід: «Ідея, що знак ізолюється, а потім йому намагаються надати значення, є ілюзорною, тому що будь-який смисл є контекстуальним. Ізольованого слова не існує. Вибір означуючого залежить від взаємодії між означуваним і автором означення», — твердить учений [8, с. 59].

Суттєвою перешкодою для вирішення проблеми референції, на наш погляд, є трактування предмета означення як матеріального, існуючого фізично об’єкта дійсності. За такого підходу ознакові слова є нереференційними, оскільки у матеріальному світі їм не відповідає денотат означення. Така думка аргументується із залученням ідеї «розмитості» ознакових слів і лінгвістичної безперспективності пошуку «відмінності між екстенсіоналом типу «білий», «зелений» поза контекстом сполучуваності з предметними іменами [4, с. 17].

Якщо так вважати, то нереференційними виявляються не лише ознакові слова, а й абстрактні імена, а також вигадані, фантастичні речі, персонажі тощо

[9, с. 19–21]. Скажімо, у французькому законодавчому дискурсі функціонує багато абстрактних понять: *autorité parentale* (батьківський авторитет), *propriété* (власність), *droit d'usage* (право користування) та ін., проте в аспекті розглядуваної теорії референції вони нібито позбавлені значення, тому що не мають референта.

Положення, яке пов'язує позначення з фізичним існуванням предметів, робить нерозв'язним питання референційної природи ознакових слів, а між тим вони відіграють суттєву роль у процесі пізнання, номінації і в комунікативних актах. Спробою відкинути рамки, у межах яких генералізується роль фізичної сутності у позначенні об'єктів, стала антична ідея «можливих світів», пов'язана з індивідуальним сприйняттям дійсності. По суті мова тут іде про «ідеального», «віртуального референта», природа якого зумовлена ступенем абстрагування змісту мовних одиниць і семантичної функції, виконуваної ними, й базується на власній системі пресупозиції [10, с. 77]. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що ідеальним референтом може бути не лише представлення, а й інтенціонал і екстенціонал поняття як сторони концептуального порядку, що мають позамовний характер. Право часто звертається до такого прийому, як «юридична фікція», що полягає у «визнанні неіснуючого факту існуючим, а існуючого неіснуючим, щоб контролювати реальність» [11, с. 235]. Наприклад, легальна дефініція смерті у актуальному французькому законодавстві насамперед визначається смертю мозку (решта органів ще може діяти) [17, с. 747], а це не можна розцінити інакше, як наслідок віртуалізації ознак. Мертва частина тіла — мозок, розглядається як смерть усього тіла, а отже це дефініція через меронімію. Це приклад ментальної референції (можливого світу) — правдоподібне майбутнє вважається вже реалізованим (пацієнт, мозок якого мертвий), замість того, щоб вважатися «помираючим» кваліфікується як померлий, щоб уможливити трансплантацію органів для порятунку інших.

Пошуки шляхів вирішення цього питання пов'язані з ім'ям Х. Патнем, яка розробила нову теорію референції, що базується на протиставленні двокомпонентного трактування: референт — екстенціонал, значення — інтенціонал. Дослідниця вважає, що значення терміна не зводиться до його екстенціонала [12] і не належить одній окремій людині, а визначається всіма, хто володіє даною мовою. Спільні ознаки притаманні всім правильним вживанням і складають відносно стабільне «ядро» значення, що виступає «центром конвергенції» всіх історично змінних значень даного терміна [12]. Такий підхід відповідає і нашому баченню концепту, розумінню віртуальної референції. Запропонована теорія референції сприяла формуванню адекватнішого й глибшого представлення того, у який спосіб функціонує мова і як відбувається взаємодія носія мови з навколишнім світом, уможливила розуміння того, що межі концепту характеризуються дифузністю, а його смисл актуалізується в дискурсі.

Звернутися до теорії референції нас спонукала дискусійність питання референції юридичних концептів, можливість дефінітивного визначення яких перебуває в центрі уваги багатьох теоретиків права, зокрема датський правознавець А. Росс твердить, що юридичні концепти не мають

екстралінгвістичного або семантичного референта, а тому не мають значення [13, с. 133]. Щоправда, це твердження він конкретизує зауваженням, що хоча юридичні концепти позбавлені референта, вони не позбавлені значення (сигніфікату). Визнавши, що висловлення може мати мовне значення, не маючи референта [там само, с. 133], він спирається на праці Ф. Стросона, для якого «значення є функцією фрази чи виразу»: «Знати, має фраза значення чи ні — це знати, чи існують мовленнєві звички, домовленості, правила, які дозволяють логічне використання фрази, щоб щось висловити» [14, с. 67]. У цьому аспекті вагомим є висновок Е. Бенвеніста: «На відміну від імені, фраза, як складна сутність, має одночасно смисл (оскільки несе смислову інформацію) і референт (оскільки співвідноситься з відповідною ситуацією)» [15, с. 334]. Детальніше поняття ситуації в плані референції розкриває В. Г. Гак: «Референтом висловлення є ситуація, тобто сукупність елементів, які присутні у свідомості мовця в об'єктивній дійсності в момент «мовлення» і зумовлюють певною мірою набір мовних елементів при формуванні самого висловлення» [16, с. 351]. Значення цих положень для галузі права важко переоцінити: виходячи із ситуативної теорії значення, референтом юридичного концепту є юридична ситуація з тим уточненням, що вона як текст особливого роду, як акт комунікації актуалізується в момент її тлумачення суддею, а в аспекті референційної теорії значення вона є віртуальним референтом, концептом, значенням, терміном.

Висновок. Розглянувши реальні можливості застосування референційного підходу до значення у французькому законодавчому дискурсі, відзначимо його безперечні переваги, адже теорія референції дозволяє розкрити логіко-предметний зміст концепту (терміну) і внутрішню структуру його референта. Теоретична термінологія повинна залучати референт до свого аналізу, це, зокрема, допомагає усувати небажані конотації (для прикладу: *centrale atomique* не тотожне *centrale nucléaire*), але при цьому слід брати до уваги, що референт має символічний, знаковий характер, а це передбачає його образність і несподівані репрезентації.

Література

1. Уорф Б.Л. Об организации семантической информации в словаре / Б. Л. Уорф; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1976. — Вып. VI. — С. 23–61.
2. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М.: Рос. акад. наук. Языки русской культуры. Восточная литература. Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. — 1995. — 767 с.
3. Арутюнова Н.Д. Референция // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С.411–412.
4. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: референц. аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева. — [5-е изд. испр.] — М.: ЛКИ, 2008. — 288 с.
5. Lyons J. Linguistique générale / J. Lyons. — P.: Larousse, 1970. — 384 p.

6. Haiman J. Dictionaries and Encyclopedias / J. Haiman. — N.Y.: Lingua, 1980. — P. 329–357.
7. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R. W. Langacker. — Stanford. University Press, 1991. — 395 p.
8. Вежбицка А. Речевые акты / А. Вежбицка; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1985. — Вып. 16: Лингвистическая прагматика. — С. 217–237.
9. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А. А. Холодовича]. — М.: Прогресс, 1977. — 256 с.
10. Palmer F. Semantics. A new outline / F. Palmer. — Moscow: Vysshaja Skola, 1982. — 111 p.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля, 2008. — 711 с.
12. Putnam H. Meaning and Reference / H. Putman // The Journal of Philosophy. — Cambridge: Ed.Mirgalit, 1973. — Vol. 8. — P. 699–711.
13. Ross A. Sur les concepts d'État en droit constitutionnel / A. Ross // Droits: revue française de théorie, de philosophie et de culture juridiques. — P.: PUF, 1996. — n. 23. — P. 131–144.
14. Стросон П.Ф. Идентифицирующая референция и истинностное значение / П. Ф. Стросон; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1982. — Вып. XIII. — С. 55–86.
15. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с фр. Ю. Н. Караулова]. — М.: УРСС. — 2002. — 446 с.
16. Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной стилистики: сб. науч. тр. МГИИЯ им. М. Тореца / под ред. Т. Г. Баталовой. — М.: Наука, 1973. — С. 349–372.
17. C. civ. — Code civil. — [107e éd.]. — P.: Dalloz, 2008. — 707 p.

Місник Н.В.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри україністики

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця

Палій М.О.

доктор, доцент кафедри «Методика»

Шуменський університет «Єп. К. Преславський», Болгарія

ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)

***Анотація.** Сучасне викладання мови в академічному середовищі є елементом складного навчального процесу. Його неможливо аналізувати, розробляти та оптимізувати поза контекстом інформаційно-комунікаційних технологій.*

***Ключові слова:** викладання мови, змішане навчання, конструювання процесу викладання.*